

Fra undtagelsesregel til undtagelsestilstand

Politiske og kirkelige hensyn til modstandere af kvindelige præster 1947-2007

Af Ole Hyldegaard Hansen

Udtrykket “en håndsækning” anvendes normalt som en understøttende, anerkendende og inkluderende gestus mellem to parter. Den man rækker hånd, viser man sin sympati. Håndsækning eller håndtryk indgår også i Den Danske Folkekirkes præstevielsesritual, hvor biskop, assisterende præster og øvrige tilstedeværende præster forventes at give den nye kollega hånden umiddelbart efter ordinationen. I 60 år – fra 1947 til 2007 – var det imidlertid på grund af politiske og kirkelige hensyn muligt for mandlige præster i folkekirken at blive fritaget for denne anerkendelse af deres kvindelige kolleger, hvis det inderligt stred imod deres samvittighed og teologiske embedssyn. Hvordan dette lod sig praktisere, er genstand for denne kirkehistoriske undersøgelse.

Politiske hensyn og undtagelsesregler baner vejen for kvindelige præster

Med Rigsdagens ændringer af adgangsløvene til offentlige tjenestestillinger og hverv den 4. juni 1947, herunder præsteembeder, åbnedes der efter mange års bestræbelser nu politisk op for, at kvinder kunne blive ordineret og ansat som præster i folkekirken.¹

Folkekirken kom således ligestillingsmæssigt på omgangshøjde med det omgivende samfund, men havde samtidig fået en ny teologisk udfordring i forhold til de præster, der ud fra en konservativ bibelforståelse eller frygt for kirkesplittelse var modstandere af kvindelige præster. Denne modstand gav sig udtryk i en såkaldt adresse til regering og Rigsdag fra 514 af landets præster (dateret den 28. februar 1947), for hvem en eventuel ordination af en kvinde var at betragte som en “skismatisk handling”. Adressen sluttede med følgende advarende udsagn:

1. August Roesen: *Kirkelove*, København 1961, s. 153-156.

I vore Øjne har baade den, der meddeler og den, der modtager en saadan Ordination, sat sig udenfor det folkekirkelige Fællesskab. Ansvarer for Følgerne heraf vil alene paahvile dem, der saaledes bryder Folkekirkens Enhed.²

Advarslen var primært rettet imod folkekirkens biskper, hvoraf to – Axel Rosendal i Roskilde og Hans Øllgaard på Fyn – var positivt stemt over for kvinders ordination. Mens Rosendal umiddelbart kun ville ordinere præster til eget stift, så var Øllgaard parat til at tage øretæverne på landsplan, såfremt de juridiske hindringer blev fjernet.³

Og juridiske komplikationer var der tale om, da Nr. Ørslev valgmenighed indstillede cand. theol. Johanne Andersen som ny præst, idet bestemmelsen om stiftsbåndsløsning (§ 6) i Lov nr. 287 af 30. juni 1922 om bispeembeders besættelse og om adgang til stiftsbåndsløsning aldrig var blevet bekendtgjort og dermed ikke trådt i kraft. Loven tog alene højde for en menigheds ønske om at løse stiftsbånd fra sin biskop umiddelbart efter et bispevalg, men ikke for en biskops modstand mod en menigheds præstevalg, som det var tilfældet med biskop N.M. Plum, der vægrede sig imod at ordinere, give kollats og føre kirkeligt tilsyn med Johanne Andersen.⁴

Derfor valgte den socialdemokratiske kirkeminister Frede Nielsen den 15. december 1947 at fremsætte et selvstændigt lovforslag om stiftsbåndsløsning i Folketinget, der i § 4 tog højde for den aktuelle problematik i forhold til tilsyn med "Prædikeembede, Sakramenternes Forvaltning og Sjælesorgen i det Hele", idet det i Stk. 1 hed:

I Tilfælde af, at Stiftsbaandsløsning ønskes under Vakance i en Præstestilling, er det den til Stillingen udnævnte eller stadfæstede Præst, der skal tage Stilling til Spørgsmaalet om Stiftsbaandsløsning, og det er da den Biskop, hvortil der løses Stiftsbaand, der

2. *Præsteforeningens Blad* 1947, s. 199-200.

3. *Rigsdagstidende* 1946-47, Tillæg B, sp. 1507-12 og sp. 1517-20. På bispemødet i København 10.-11.1.1947 udtalte biskop Øllgaard: "Naar man ikke kan være principiel Modstander af kvindelige Præster og maa anerkende, at der ligger mere bag end Kvindesag, så vil man krænke aandelige Værdier ved at sige Nej til at hjælpe; og man gaar ikke sin Nabobiskop for nær ved at sige: Skal vi ikke klare den Sag ved, at jeg tager Kløene?" Et ræsonnement Rosendal ikke delte, idet han ville foretrække "en aaben Kirkekamp paa Grundlag af rette vedkommende Biskops Nej!" (punkt 4). *Bispemødeprotokollen 1919-1954*, Københavns Stifts Bispeembede, Arkivnummer EA-002, løbenummer B-197, Rigsarkivet.

4. *Rigsdagstidende* 1947-48, FT sp. 699-704. Tillæg B, sp. 3371-3374.

meddeler vedkommende Kollats, eventuelt efter foretagen Ordination.⁵

Det biskoppelige tilsyn ville blive normaliseret igen, hvis den biskop, der var løst stiftsbånd til, frasagde sig hvervet, døde eller blev afskediget, med mindre menigheden besluttede at opretholde stiftsbåndsløsningen, eller egen biskop ikke ønskede at overtage tilsynet. Da ville menigheden i stedet blive stillet direkte under Kirkeministeriets tilsyn, hvad angik "Prædikeembedet, Sakramenternes Forvaltning og Sjælesorgen i det hele" (§ 7).⁶

Under sagens førstebehandling den 19. december 1947 holdt det nylvalgte socialdemokratiske folketingsmedlem, cand. theol. Bodil Koch, sin jomfrutale, hvori hun kommenterede på biskop Plums stillingtagen i spørgsmålet om kollats og ordination:

Hvor uforstaaelig en saadan Vægning end maatte forekomme anderledes tænkende, maa man dog i Respekt bøje sig for det enkelte Menneskes Overbevisning og i saa vid Udstrækning, som det overhovedet lader sig gøre, skabe Rum for aandelig Frihed inden for Lovens Rammer ... men [jeg kan] ... ikke tilbageholde min Undren over, hvad det er for et Kirkesyn ... , som Biskoppen over Lolland-Falsters Stift har valgt at indtage i denne Sag. Mig forekommer dette Kirkesyn at bunde i Tankegange, der ikke hører hjemme i den lutherske Kirke, men har anglo-katolsk Sigte ... den mærkelige indestængte Aand – nu vil jeg ikke sige: den reaktionære Aand, fordi det er saa let og saa billigt at udslynge Ordet reaktionær mod Folk, der har en anden Mening end en Selv ... der gennem mange af Kirkens ledende Mænd har faaet Mund og Mæle i Kampen mod de kvindelige Præster, paa meget beklagelig Vis har virket med til at gøre det i Forvejen kirkefremmede Menneske af i Dag yderligere Immun over for den kirkelige Forkyndelse.⁷

Selv om stiftsbåndsløsning kunne være en løsning, fordi det var "den enkelte Biskops suveræne Ret at afgøre, om han ønsker at give den embedssøgende Kandidat Kollats eller ej", var det afgørende for Koch, at lovgivningen sikrede, at ingen politisk valgt kirkeminister "under nogen tænkelig Omstændighed" kunne komme til at fungere "som an-

5. *Rigsdagstidende 1947-48*, Tillæg B, sp. 3367-70.

6. *Rigsdagstidende 1947-48*, FT sp. 703-4. Tillæg A. sp. 3369-70.

7. *Rigsdagstidende 1947-1948*, FT sp. 1063-1064.

svarlig tilsynsførende med Kirkens egentligste Anliggender” og f.eks. forhale sagsbehandlingen, hvis vedkommende var modstander af kvindelige præster. Koch ønskede derfor en indføjelse i lovforslagets § 7, “idet Kirkeministeren efter Forhandling med saavel det paagældende Menighedsraad som Bispekollegiet udpeger en gejstlig tilsynsførende til at handle i hans Sted”, hvis ingen af bisperne ville påtage sig det.⁸

Venstre var delt på spørgsmålet. Hvor Erik Appel havde tillid til en kirkeministers eller anden embedsmands dømmekraft, var Inger Gautier Schmit enig med Bodil Koch i, at der skulle ske ændringer eller tilføjelser til forslaget § 7, mens den konservative politiker, professor Flemming Hvidberg, delte de Koch'ske betænkeligheder, hvis en menighed f.eks. blev sat direkte under tilsyn af en kirkeminister, “hvis hele Livsanskuelse var af en saa kirkefremmed karakter, at det maatte føles som urimeligt”. Hvidberg var derfor stemt for, at hele sagen blev sendt i udvalg.⁹

Ligesom kirkeministerens rolle var til debat i spørgsmålet om stiftsbåndsløsning, så var menighedernes, præsternes og bispernes det også. For Erik Appel var det vigtigt at understrege, at initiativet til stiftsbåndsløsning burde udgå fra menigheden og ikke fra præsten, mens Hvidberg vurderede, at det ville gribe dybt ind i bispernes indbyrdes kollegialitet, såfremt f.eks. en sognemenighed “under Indflydelse af en eller anden fast ansat Præst, som staar i et oppositionelt Forhold til sin Biskop, fik et Menighedsmøde i Stand, der tilsigtede Stiftsbaandsløsning til en anden Biskop”. En problematik der ifølge den konservative Kristen Amby ville blive yderligere kompliceret, hvis der herskede intern uenighed i menigheden i spørgsmålet.¹⁰ Modsat henstillede den radikale Jørgen Jørgensen, at man ikke konstituerede bisperne som et kollegium, mens kommunisten Aksel Larsen var langt mere skarp i tonen i forhold til de statsansatte bisper:

Man taler saa meget om Samvittighedsfrihed ... Det skal aabenbart kun gælde Biskopper ... Jeg er imod, at der gøres Undtagelser for Biskopper, ganske uanset om jeg kan lide Biskopper eller ikke ... det er et Spørgsmaal om, hvad der bør være rimelig Lov og Ret her i Landet. Efter min Mening er det saaledes, at naar Rigsdagen har

8. *Rigsdagstidende 1947-1948*, FT sp. 1063-1069 og 1094. *Information* 16.1.1956.

9. *Rigsdagstidende 1947-1948*, FT, sp. 1085 [Schmit], sp. 1095 [Appel], sp. 1071-1075 [Hvidberg]

10. *Rigsdagstidende 1947-1948*, FT sp. 1069-1071 [Appel], sp. 1071-1075 [Hvidberg], sp. 1096-1099 og 1101-1102 [Amby].

vedtaget, at Kvinder kan blive Præster, skal Bisperne paalægges Pligt til at ordinere de paagældende. Hvis Brødluften ikke passer Biskopperne, maa de gaa ud af Bageriet ... hvis Folkekirken med Biskopperne som ... sine øverste Repræsentanter ønsker at være Statskirke med alle de Fordele, der flyder deraf, maa den rette sig efter de Love, der vedtages af Rigsdagen, og kan ikke paaberaabe sig at være en selvstyret, uafhængig Institution, hvor Topfigurerne kan gøre, hvad der passer dem, og undlade at gøre, hvad der ikke passer dem.¹¹

Larsens synspunkt blev imødegået dels af Amby, da en eventuel afskedigelse af bisper ikke var en garanti for en løsning, fordi de strengt taget ville kunne genvælges, dels af Bodil Koch med en understregning af, at folkekirken var mere end blot en borgerlig institution og derfor krævede hensyntagen:

Jeg tror, at selv om Livet bliver besværligere ved det, er det alligevel en god Ting, at vi fastholder, saa vidt vi kan, Omsorgen for den enkeltes Samvittighed, Men jeg indrømmer til gengæld, at det sved, da det ærede Medlem Hr. Aksel Larsen talte om Arbejdsmandens Samvittighedsfrihed, for der er i Sandhed noget om, at vi laver større Arrangementer for dem, jo højere vi kommer op.¹²

Et synspunkt kirkeministeren var enig i, men medgav dog samtidig Aksel Larsen, at såfremt ingen bisper ville være villige til at give kollats, ordinere eller føre tilsyn, kunne man i yderste tilfælde tvinges til at falde tilbage på Christian den Femtes Danske Lov og pålægge biskopperne at meddele kollats. En udvej ministeren dog foreløbig ikke ønskede at benytte sig af.¹³ Førstebehandlingen resulterede derfor i nedsættelse af et udvalg.¹⁴

Den 4. februar 1948 indkaldte kirkeminister Frede Nielsen bisperne til forhandling om spørgsmålet i ministeriet.¹⁵ Alle bisper på nær den sygdomsramte Hans Fuglsang-Damgaard deltog. Det samme gjorde departementschef J. Thomsen og kontorchef Louis Pedersen. Ministeren redegjorde for sagens videre forløb efter Folketingets førstebehandling.

11. *Rigsdagstidende 1947-1948*, FT sp. 1076-1079 [Jørgensen], sp. 1079-1081 [Larsen].

12. *Rigsdagstidende 1947-1948*, FT sp. 1101-1102 [Amby], sp. 1094 [Koch].

13. *Rigsdagstidende 1947-1948*, FT sp. 1087-1093 [Kirkeministeren].

14. *Rigsdagstidende 1947-1948*, FT sp. 1106.

15. *Bispemødeprotokollen 1919-1954*.

Sagen havde taget en ny drejning, idet Erik Appel under udvalgsarbejdet havde foreslået og vundet tilslutning til at erstatte lovforslaget om stiftsbåndsløsning med en "bispefrihedslov". Ministeriet havde efterfølgende sammenskrevet Appels forslag med dele af det oprindelige lovforslag til det udkast "Lov om Adgang for Biskopper til Fritagelse i visse Tilfælde for at føre Tilsyn med Menighed og dennes Præster", som Frede Nielsen nu forelagde bisperne, idet han beklagede, at tidsnød havde gjort det umuligt at sende udkastet til gennemlæsning før mødet.

Fra den fraværende Fuglsang-Damgaard forelå der et brev, hvori han vurderede, at forslaget løste "de foreliggende Vanskeligheder paa en god Maade og muligt kunde være til Hjælp ogsaa i kommende Vanskeligheder". Mødedeltagerne var dog enige om, at forslaget forudsatte en godkendelse (en "Underhaandsforstaaelse") fra vedkommende biskop/biskopper, altså i dette tilfælde Plums og Fuglsang-Damgaards i forhold til ordination af Johanne Andersen og den under fængselsforsorgen ansatte Ruth Vermehren. En ifølge Aalborgbispens von Huth Smith urimelig forudsætning: når en biskop var imod ordination af en kvinde, "kan man ikke forlange, at han skal tage det første Skridt til, at den kan finde Sted". Og Smith så andre uløste vanskeligheder i udkastet:

Hvad sker der, hvis Biskoppen ikke vil bede sig fritaget for Tilsyn med en uønsket Præst? Skal Ministeriet, hvis ingen Biskop er villig, kunne udpege en eller anden Præst til at ordinere og meddele Kollats? Hidtil har dansk Kirkelov været, at dette kunde kun en Biskop gøre. Lovforslaget aabner Adgang til politisk og andet Misbrug af den Magt, det tillægger Ministeriet.

Biskop Noack fra Haderslev delte Smiths betænkelighed ved at lægge ordinations- og kollatsretten i ministeriets hånd og ønskede udtrykket "en anden, dertil villig Gejstlig" i udkastets § 2 præciseret med tilføjelsen "som har Embede i folkekirken", idet han konkluderede: "Naar ingen Biskop fandtes villig, maatte det tages som et Tegn paa, at Sagen ikke var moden til Gennemførelse". Et synspunkt biskop Skat Hoffmeyer fra Aarhus kunne tilslutte sig, idet sagen i så fald kunne vente, indtil et bispevalg eventuelt forandrede situationen. Departementschef Thomsen erklærede, at man med Udtrykket "en anden, dertil villig Gejstlig" i udkastet havde tænkt på f.eks. en afgang biskop, idet han samtidig fremhævede, at det for politikerne var "uforstaaeligt, at Biskopper ikke som Statsebedsmænd simpelthen var pligtige til at

udføre deres Funktioner” (ordinere, give kollats og føre tilsyn). Hertil replicerede Smith, at det netop hørte med til biskoppens pligtige funktioner “at afvise uskikkede”, som meldte sig til præstetjeneste.

Med Fuglsang-Damgaards afbud udtalte biskop Plum sig som den eneste tilstedeværende biskop, der aktuelt var berørt af spørgsmålet:

Jeg har flere Gange siden 1940 talt og skrevet mod kvindelige Præster. Min Modstand som Biskop er den samme. Det kunde se ud, som om jeg vilde aabne en Kirkekamp paa dette Spørgsmaal. Havde jeg været 10 Aar yngre, havde jeg maaske gjort det. Hensynet til at holde Kirken sammen sejrede, selv om der følger nogle Ydmygelser med. Biskop Wegener sagde i sin Tid ikke: Jeg sætter mit Embede ind paa, at Arboe-Rasmussen ikke kommer til Vaalse! Men: jeg vil ikke have noget med det at gøre! Det samme Standpunkt har jeg stillet mig paa. Jeg vil ikke ved at stille mig i Spidsen for de 500 protesterende Præster medvirke til en Kirkespaltning.

Alle deltagere – kirkeminister og biskoper – var dog ved mødets afslutning enige om, at forslaget nu indeholdt klare forbedringer i forhold til lovforslaget om stiftsbåndsløsning.

Den 12. februar 1948 blev forslaget – nu med biskoppelig opbakning – sat til andenbehandling i Folketinget, hvor folketingsudvalgets ordfører Jørgen Jørgensen redegjorde for ændringsforslagene. I stedet for at udvide menighedernes mulighed for at frasige sig egen biskops tilsyn kunne biskoppen nu fritages for det kirkelige tilsyn med en menighed, når særlige grunde som eksempelvis samvittighedshensyn talte herfor. Ministeriet kunne sørge for, at tilsynet i stedet blev overtaget af en anden biskop eller gejstlig inden for folkekirken, der var villig til det.¹⁶

Ændringsforslaget blev overvejende godt modtaget. Selv om Bodil Koch også kunne støtte det oprindelige forslag, betragtede hun det som heldigt, at ændringsforslaget dels tog udgangspunkt i den foreliggende situation, nemlig i den enkelte biskops ønske om at blive fritaget for tilsynspligt over for en menighed, og dels havde tilslutning fra samtlige biskoper. Koch havde dog gerne set en stærkere præcisering af, at en menighed under et andet biskoppeligt tilsyn ved nybesættelse af bispeembedet i eget stift automatisk vendte tilbage, eftersom en biskop kun for sit eget personlige vedkommende kunne fritages for tilsynspligten. Skulle menighedsrådene om få år ved bispevalget i Lolland-Falsters

16. *Rigsdagstidende 1947-1948*, FT sp. 1859-1860.

Stift eventuelt vælge en af de 514 protesterende præster, måtte den nye biskop således selv bede sig fritaget for tilsynspligten med Nr. Ørslev valgmenighed. I en afslutningsreplik til de 514 præsters tale om tvangslovgivning og ønske om valgmenigheden i Nr. Ørslevs overgang til frimenighed udtalte Koch:

Jeg synes, det er lige stift nok. Jeg synes, at hvad Tvangslovgivning angaar, maa man spørge, om det virkelig kan kaldes Tvang at fritage en Mand for hans Embedspligt, om det ikke tværtimod er at give Friheden Rum. Man kan ogsaa blot tænke paa, at hvis Biskop Øllgaard tilfældigt havde siddet i Lolland-Falsters Stift, havde der ikke for Øjeblikket foreligget nogen Sag.¹⁷

Hvidberg var enig i, at forslaget var forbedret, idet biskoppernes samvittighedsfrihed respekteredes. Han fandt især adskillelsen mellem tilsynet med "Prædikeembedet, Sakramenternes Forvaltning og Sjælesorgen i det Hele" og "den administrative Side" af bispeembedet gavnligt, og håbede ikke, at denne skelnen ville komme til at volde biskopperne eller menighederne nogen vanskeligheder.¹⁸

Også kirkeminister Frede Nielsen var godt tilfreds med resultatet:

Gangen i hele Sagen, den Maade, Rigsdagen har taget hele Sagen paa, viser vilje til Hensyntagen og Varsomhed; den giver ikke ... Billedet af en Rigsdag, der ønsker at opkaste sig som Synode... Det nu ændrede Forslag staar saa meget stærkere, som alle Biskopper staar bag. I Udvalget bad jeg om Tid til at forhandle Forslaget med Biskopperne, fordi det er et Spørgsmaal, der vedkommer dem i saa høj Grad personligt. Jeg fik denne Frist, jeg havde denne Forhandling med Biskopperne, og jeg føler efter den Trang til ogsaa at sige Biskopperne Tak for den forstaaende og velvillige Modtagelse, de gav denne nye Tanke. Det viste, at alle Biskopperne forstod, hvor ønskeligt og nødvendigt det er saa langt som muligt at bøje Opfattelserne imod hinanden, at styrke Kirkens Enhed og at undgaa, hvad der muligt kunde fremme Strid og opløsende Tendenser ... Det er saadan, at Fritagelsen for denne Tilsynspligt er givet Personen og ikke Embedet; i det Øjeblik Embedet skifter Indehaver overtager den nye Indehaver af Embedet de Forpligtelser der hører til det.¹⁹

17. *Rigsdagstidende 1947-1948*, FT sp. 1860-1863.

18. *Rigsdagstidende 1947-1948*, FT sp. 1863-1864.

19. *Rigsdagstidende 1947-1948*, FT sp. 1864-1866.

Forslaget vedtoges derpå enstemmigt ved tredjebehandlingen med 109 stemmer og blev oversendt til Landstinget.

Også i Landstinget fik forslaget en overvejende positiv modtagelse, fordi det sikrede bispens og menighedernes samvittighedsfrihed, men den konservative Johannes Krarup pointerede, at forslaget imidlertid ikke løste præsternes problem i forhold til samvittighedsfrihed, hvis ikke de kunne få deres menighed med på at løse stiftsbånd. Selv om han således bøjede sig for bispens afgørelse og ønske om ro i kirken, billigede han den dog ikke personligt.²⁰ En udtalelse, som kirkeminister Frede Nielsen følte anledning til at kommentere:

Det ærede Medlem sagde, at han vilde bøje sig for Biskoppernes Afgørelse, men han billigede den ikke. Jeg maa hertil sige, at Biskopperne nu engang har et Ansvar for deres Præster, men Præsterne har ikke noget tilsvarende Ansvar for deres Biskopper. Jeg gør endvidere opmærksom paa, at det er nu engang Menighederne, der er det blivende, det fundamentale, medens Præsterne skifter hurtigt.²¹

Forslaget vedtoges enstemmigt ved tredjebehandlingen, og fritagelsesloven trådte i kraft den 3. marts 1948.²²

Med den sikrede samvittighedsfrihed i forhold til det biskoppelige tilsyn og uden at udelukke modstandere af kvindelige præster fra at blive bisper i fremtiden kunne biskop Øllgaard derfor trods stort pres ordinere landets første kvindelige præster den 28. april 1948 og derved blive foregangsmand i en folkekirkelig udvikling tilpasset tidens behov.

Med hensyn til præsternes samvittighedsfrihed, som landstingspolitikeren Krarup berørte, rettede Landsforeningen af Menighedsråd den 8. januar 1949 en henvendelse til Kirkeministeriet for at få klaring over, hvilke krav der i fremtiden ville blive stillet til bisper, provster og præster i deres embedsforhold til kvindelige præster. Den 21. januar 1949 svarede ministeriet, at biskopperne fortsat ikke var juridisk forpligtede på at ordinere kvinder.²³ Efter konferering med bisperne svarede ministeriet den 18. juni 1949, at der for "provsteforretningernes vedkommende" ikke forventedes at opstå konfliktsituationer "som ikke

20. *Rigsdagstidende 1947-1948*, LT sp. 497-502.

21. *Rigsdagstidende 1947-1948*, LT sp. 504-507.

22. *Roesen 1961*, s. 157-159.

23. Bispemøde 5. januar 1956 (punkt 3). *Bispemødeprotokollen 1955-1979*, Københavns Stifts Bispemøde, Arkivnummer EA-002, løbenummer B-198. RA.

kan løses ved passende hensyntagen", mens det for præsters vedkommende, der var modstandere af kvindelige præster, indskærpedes at respektere den "embedsmyndighed, der er lovligt overdraget en kvindelig præst". I tilfælde af "opstående tvistigheder" ville ministeriet forbeholde sig ret til at træffe afgørelse i den enkelte konkrete sag "efter nærmere undersøgelse og overvejelse og med fornøden hensyntagen til den samvittighedsfrihed, der hidtil havde været rådende inden for folkekirkens rammer også i andre væsentlige spørgsmål af kirkelig betydning, der havde voldt særlig tvivl".²⁴

Ifølge loven ville menigheder, der havde været under andet biskoppeligt tilsyn, automatisk vende tilbage til det almindelige tilsyn i forbindelse med et bispevalg, med mindre den nye biskop også ønskede fritagelse. Dette betød, at Nr. Ørslev valgmenighed efter Plums afgang og bispevalget i 1950 igen kom under kirkeligt tilsyn på Lolland-Falster, idet den nyudnævnte biskop Halfdan Høgsbro ikke frasagde sig tilsynet, selv om han ikke betragtede det som problemfrit:

... jeg regner altsaa med, at naaar jeg overtager stiftet, overtager jeg ogsaa valgmenigheden. Jeg havde da ogsaa fornylig et venligt brev fra Johanne Andersen, som gav udtryk for det samme ... Mit forhold til valgmenigheden bliver selvfølgelig ikke uden problemer paa grund af mit principielle syn paa spørgsmaalet. Men jeg kender Johanne Andersen fra pastoralseminariet og har et godt indtryk af hende, saa jeg haaber, at vi alligevel kan blive til glæde og gavn for hinanden i samarbejdet.²⁵

Resultatet af bispevalget i Viborg 1951 aktualiserer anvendelsen af undtagelsesreglen

Med Aksel Malmstrøms noget uventede død den 23. marts 1951 skulle Viborg Stift have ny biskop i utide og de 1645 menighedsrådsmedlemmer (IM 662, Gr. 364, Soc. 100, uden for partier 519) samt 150 præster til stemmeurnerne.²⁶ Til bispevalget blev der kun opstillet to kandidater: tidligere kirkeminister, provst Carl Hermansen blev opstillet af de grundtvigske samt dele af andre kirkelige retninger, mens stiftsprovst Christian M. Baun var Indre Missions kandidat, men blev dog også

24. *Love og Ekspeditioner vedkommende Kirke- og Skolevæsen, Afdeling A (Kirkelige Forhold) 1949-50*, s. 167-168.

25. Brev af 13.6. 1950, *Hans Øllgaards privatarkiv 8052*, Rigsarkivet.

26. *Viborg Stifts Folkeblad* 6.4.1951, s. 6.

støttet af dele fra Kirkeligt Centrum og medlemmer uden for partierne.²⁷ Særlig fordelingen af Kirkeligt Centrums stemmer forventedes at blive afgørende for valgresultatet, der forelå den 25. maj 1951 og viste sig at være utrolig tæt: stiftsprovst Baun fik 925 stemmer, provst Hermansen 899.²⁸

Den 30. maj indstillede kirkeminister Jens Sønderup Christian Baun til ny biskop over Viborg Stift. I den anledning blev Baun interviewet i pressen. Selv om Baun ikke ønskede at komme med nogen programmerklæring for sit kommende virke som biskop, blev det fra pressens side understreget, at der var tale om en mand “med meninger, stærke meninger og ofte har hans røst lydt”, f.eks. når det “gjaldt kvindelige præster”.²⁹

Bauns modstand mod kvindelige præster spillede ingen fremtrædende rolle under valgkampen, måske fordi det på daværende tidspunkt ikke var et aktuelt spørgsmål i Viborg Stift. Det ændrede sig imidlertid i 1955, da sognepræst Fiig-Pedersen i Skive anmodede om at få cand. theol. Helga Jensen ansat som personlig hjælpepræst, og kirkeminister Bodil Koch imødekom anmodningen med udnævnelsen den 9. december trods Bauns udtrykte modstand. I et brev til ministeriet, dateret den 9. november 1955 skrev Baun således:

Jeg føler mig bundet i det forpligtelsesforhold, hvori vi står overfor den hellige skrift og den apostoliske kirke ... Det samme forpligtelsesforhold møder mig i ordinationsritualet. Jeg magter ikke ved ordinationen af en kvinde at sige med ritualets ord: “Så lægger jeg dig da for og befaler dig, at du forkynder Guds ord rent og ret, som det findes i de profetiske og apostoliske skrifter ...” og modtage ordinandens løftegivende ord og hånd derpå og se (hende) gå rundt og give alle præsterne hånd på det samme – og så samtidig vide, at selve hendes eksistens som præst er i direkte modstrid med et klart apostelord, der ikke er blevet misforstået, men har skabt tradition, som kirken med fuldgyldig samvittighed har fulgt helt til nu ... Jeg gør mig ikke til talsmand for noget fundamentalistisk bibelsyn, men jeg er meget angst for, at vi skal gøre os til herrer over bibelordet og ud fra vort – nødvendigvis – såre tidsbestemte anskuelsessæt skal forkaste en sandhed, som ... alligevel er en del af den hele sandhed fra Gud, som overgår al erkendelse ... hvis

27. *Viborg Stifts Folkeblad* 18.4.1951, 24.4.1951 og 26.4.1951.

28. Paul Nedergaard: *En dansk Præste- og Sognehistorie*, København 1960, bd. VI, s. 61.

29. *Kristeligt Dagblad* 31.5.1951.

kirken slækker på sine forpligtelser overfor den apostoliske arv på dette punkt, (som den beklageligvis har gjort det på andre), så har den taget et stort skridt hen imod indførelsen af et skriftsyn, der bryder med det, kirken har levet på gennem hele sin historie.³⁰

For Baun, der nu stod alene i bispekollegiet med sin modstand, eftersom Hans Fuglsang-Damgaard havde besluttet at overtage tilsynet med Ruth Vermehren fra 1. januar 1956, var det et kardinalpunkt, at der var tale om en personlig hjælpepræst og ikke en fastansat præst, hvis ansættelse menighedsrådene havde indflydelse på. Da hans vægring mod både ordination og tjenstlig kollats ville berøre de øvrige bisper personligt, ønskede Baun derfor lejlighed til en kollegial drøftelse ved et bispemøde.³¹

Det skete den 19. december 1955, hvor bisperne først selv drøftede sagen, inden de senere mødtes med kirkeministeren og departementschefen i ministeriet.³² Her gjorde ministeren rede for sit syn på sagen. Efter Kochs opfattelse havde Baun givet løfte om at ville udstede tjenstlig kollats, hvis en af de andre bisper ville ordinere, og mundtligt bekræftet dette i forbindelse med kirkeindvielsen i Herning [Sct. Johannes] på hendes forespørgsel. Hun var derfor uforstående overfor Bauns holdning og gav under mødet flere gange udtryk for sin forundring over, at Baun, som i sin tid skrev under på de 514 præsters erklæring om det "skismatiske", senere lod sig udnævne til biskop: "Man må dog vise loyalitet imod loven. Da Bauns sidste skrivelse kom, måtte hun administrere efter loven, som ikke gør forskel på mænd og kvinder".

30. Understregningerne er Bauns egne, *Øllgaards arkiv*, RA 8052. Skivesagen, se Ole Hyldegaard Hansen: *Helga Jensen – Jyllands første kvindelige præst*, Hammel 2012, s. 55-87.

31. I brev af 7.12.1955 skrev Baun til ministeriet på baggrund af en rundrejse blandt kollegerne (bortset fra Schiøler, der er udenlands, og Lindegaard, der er syg) for at drøfte muligheden af en tjenstlig kollats: "Alle har de været velvillige stemt overfor tanken, men det vigtigste, som jeg trængte til for at kunne love at realisere den, har jeg ikke fundet, nemlig tryghed ved, at en sådan tjenstlig kollats er en ærlig kollats. Jeg ser nu, at hvordan man end former den, så bliver den (ved at være "kollats", d.v.s. det dokument, der giver den udnævnte adgang til at overtage embedet) alligevel min godkendelse af, at det er rigtig nok med kvindelige præster, og udtryk for, at jeg i sidste instans har "sat mit segl" derpå ... Jeg finder derfor, at det er redeligst, at jeg afslår at give kollats i enhver form ... Jeg har gerne ville finde frem til en lempelig ordning, men den vej, jeg søgte fremad, har altså vist sig ikke at være farbar, i hvert fald ikke for mig". *Øllgaards arkiv*, RA 8052.

32. Bispemødet 19.12.1955 (eneste punkt), *Bispemødeprotokollen 1955-1979*.

Baun var rystet over, at hvad han havde sagt i en privat samtale, hvor han overvejede de forskellige muligheder, var blevet opfattet som et løfte. I Herning havde han klart understreget, at han ikke ville give noget svar, før sagen havde været behandlet ved et bispemøde uden i øvrigt at ville binde sig til at følge et flertal i bispekollegiet. Måske havde han famlet sig frem ad en zigzaglinje, men havde nu fået ro i et standpunkt. Ministeren havde svært ved at forstå synspunktet, men hun mente i øvrigt ikke, at sagen, der sikkert ville blive "det sidste tilfælde", ville få nogen konsekvenser, idet hun på Erik Jensens forespørgsel på kollegernes vegne bekræftede, at der i Den Danske Folkekirke fortsat var "fuld frihed i alle stillinger for begge standpunkter, både for tilslutning til og for afvisning af kvindelige præster", selv om hun fortsat havde vanskeligt ved at forstå, at "tjenstlig kollats kunde føles uærlig".

Med opbakning fra kollegerne vurderede Erik Jensen, at der på nuværende tidspunkt ikke var andre muligheder end at lade Helga Jensen fungere som uordineret for så på sigt at blive forflyttet, "når Baun ikke ville række de andre en lillefinger til foretagelse af ordinationen".

Ministeren spurgte atter Baun, hvorfor han havde sagt, at "han ikke var en rabiat modstander". Baun henviste til, at forhandlingerne om loven viste, at man ventede, at administrationen ville tage de hensyn, som loven ikke kunne tage; at der i vanskelige tilfælde måtte være en underhåndsaftale mellem ministeren og biskoppen. Mødedeltagerne opfordrede Baun til at holde et nyt møde med menighedsrådet i Skive og udbede sig en tilkendegivelse i den ene eller anden retning. Baun udtrykte villighed til at forelægge menighedsrådet spørgsmålet, om han skulle frasige sig tilsynet, skønt ministeren ikke kunne indse, hvad biskoppen ville kunne vinde af virkelig kristelig værdi ved at sætte sit forhold til menigheden på spil. Hertil svarede Baun, at "han gerne ville kunne prædike bagefter. Paulus-ordet bandt ham". Man besluttede at udsætte spørgsmålet til nytårsmødet og indtil da forholde sig tavs over for pressen.³³

Inden bispemødet den 5. januar 1956³⁴ havde der imidlertid været lokal mødeaktivitet i Skive, hvor menighedsrådene efter en drøftelse og afstemning (med 13 for, 6 imod, 2 blanke, 3 fraværende) den 30. december 1955 nu skriftligt opfordrede biskop Baun til at give Helga Jensen tjenstlig kollats, eftersom hun var udnævnt. I henvendelsen understregede menighedsrådene: "Vi ønsker ikke at lægge noget pres på biskoppens samvittighed, og når menighedsrådene beder biskoppen på

33. Bispemødet 19.12.1955 (eneste punkt), *Bispemødeprotokollen 1955-1979*.

34. Bispemødet 5.1.1956 (punkt 3). *Bispemødeprotokollen 1955-1979*.

ny overveje muligheden af at give en tjenstlig kollats, er det ud fra vort ønske om fortsat at bevare tilhørsforholdet til biskop Baun.” Et forhold, der aktuelt ikke var lovhjemmel for, og da henvendelsen ikke umiddelbart fik Baun til at ændre stilling, og bispekollegerne var forbeholdne over for tanken om at skulle overtage tilsynet med Skive via en stiftsbåndsløsning, var der fortsat mest stemning for at formå ministeren til at acceptere, at Helga Jensen i foreløbig et år virkede som uordineret medhjælper (en ordning, der var ophørt, men ikke afskaffet).

Under mødet med ministeren senere på dagen opsummerede biskop Erik Jensen den aktuelle situation:

Situationens vanskelighed lå i, at Helga Jensens udnævnelse var en kendsgerning, men at Baun efter dybtgående og alvorlig overvejelse ikke kunne ordinere, give kollats eller på det foreliggende grundlag bede sig fritaget for tilsynet; vi andre var overbeviste om, at vi ikke kunne rokke ham derfra og ikke [ville] forsøge videre overtalelse. Situationen var forudset ved forhandlingerne om kvindelige præster i 1948. Der må findes en udvej, hvis vi skal undgå en kamp mellem to samvittighedsforpligtelser. Vort forslag er, at Helga Jensen begynder som uordineret og gør, hvad hun kan. For vi andre kan ikke ordinere uden Bauns opfordring, og den kan han ikke give os ... Senere kan der måske komme en lovændring eller en forflyttelse, men hellere en forflyttelse, så vi accepterer, at i et stift, hvor en biskop ikke kan ordinere, må en kvinde arbejde som uordineret.³⁵

Ministeren tvivlede stærkt på, at offentligheden [pressen] og Folketinget ville acceptere en sådan ordning, når udnævnelsen forelå, men da Baun vedholdende nægtede at frasige sig tilsynet pga. en personlig hjælpepræst, hvis ansættelse menighedsrådet havde været udelukket fra at deltage i (i modsætning til Lex Plum), forelå der ifølge departementschefen “et faktum, som måtte accepteres”, så længe ministeren ikke ønskede at anvende “de foreliggende retsmidler” som f.eks. Højesteret. Et forhold som i offentligheden formentlig ville føles som en svaghed.

Baun gjorde gældende, at over for offentlighedens reaktion måtte man sige, at der her var et hul i loven: “vi har ikke fundet nogen udvej; to myndighedsområder er stødt sammen”. I forhold til den allerede stærke offentlige reaktion udtalte Erik Jensen:

35. Bispemødet 5.1.1956 (punkt 3). *Bispemødeprotokollen 1955-1979*.

... vi måtte dog kunne regne med at være i et land, som ville respektere et menneskes samvittighed. Jeg forstår ikke Bauns bundethed, men der må være plads for den. Jeg kan ikke lade Baun i stikken. I denne situation må også Helga Jensen bøje sig noget... Den udvej, vi har foreslået, er den eneste udvej. Det er desuden urimeligt at løse forholdet mellem Skive og biskoppen for en hjælpepræsts skyld. Vi må sige til Helga Jensen: De må tage dette kors på Dem.³⁶

Da Baun fastholdt kun at ville frasige sig tilsynet, hvis Skive menighed med $\frac{3}{4}$ majoritet³⁷ ønskede stiftsbåndsløsning, foreslog biskop Høgsbro, at der blev udarbejdet en fælleserklæring med udgangspunkt i ministerens redegørelse for spørgsmålet. Departementschefen udarbejdede under mødet et udkast, der med enkelte rettelser og tilføjelser vedtoges. Mødet sluttede kl. 02.00. Erklæringen lød:

På det den 5. Ds. i Købehavns bispegård stedfundne møde mellem kirkeministeren og de i øjeblikket her i landet værende biskopper (biskoppen over Roskilde stift er for tiden på rejse) forelå der fra biskoppen over Viborg stift en tilkendegivelse af, at han af samvittighedsgrunde, idet han følger sig bundet af den hellige skrift såvel som af den kirkelige tradition, ikke vil være i stand til at ordinere og give kollats til den nyudnævnte kvindelige hjælpepræst hos sognepræsten for Skive og Resen menigheder i Viborg stift Helga Jensen. Biskoppen har ment at måtte fastholde dette standpunkt, uanset at der fra et flertal af menighedsrådsmedlemmerne i Skive nu er tilgået ham en opfordring til at give Helga Jensen en såkaldt tjenstlig kollats.

Idet såvel kirkeministeren som biskopperne ønsker at respektere dette samvittighedsstandpunkt, endskønt de andre biskopper på forskellig måde afviger fra biskop Bauns anskuelser vedrørende spørgsmålet om kvindelige præster, har man konstateret, at ingen af de øvrige biskopper vil være villig til at udføre ordinationen af Helga Jensen, med mindre der fra biskop Baun som det i andre sådanne tilfælde er sædvanligt, foreligger en henvendelse herom eller i hvert fald et samtykke hertil, hvilket biskop Baun af de anførte samvittighedsgrunde ikke ser sig i stand til at give. I øvrigt

36. Bispemødet 5.1.1956 (punkt 3). *Bispemødeprotokollen 1955-1979*.

37. Med et indbyggertal på mere end 15.000 var det urealiserbart at indbyde til et menighedsmøde i Skive.

vil ingen anden biskop end stiftets egen kunne give Helga Jensen den fornødne kollats, med mindre den såkaldte bispefrihedslov benyttes til overdragelse af det åndelige tilsyn med Skive og Resen menigheder til en anden biskop. Imidlertid har biskop Baun ikke ment at kunne benytte denne lov i nærværende tilfælde under hensyn til, at menighederne ikke synes at nære noget ønske om at blive stillet under en anden biskops tilsyn.

Under disse omstændigheder må cand. theol. Helga Jensen indtil videre fortsætte sin påbegyndte virksomhed hos sognepræsten for Skive og Resen menigheder, foreløbigt som uordineret medhjælper.³⁸

Som forudset under bispemødet eskalerede tingene efterfølgende takket være pressens massive sympati for den unge kvindelige teolog. Biskop Baun valgte derfor at mødes med menighedsrådene den 14. januar 1956, hvor der under det syv timer lange møde blev foretaget afstemning. Resultatet blev 12 stemmer for at få Helga Jensen ordineret, 11 imod, mens det fortsat var et enstemmigt ønske at forblive i Viborg Stift, hvilket juridisk set ikke var muligt.³⁹

Sagen tog imidlertid en ny og overraskende drejning, da biskop Baun under et møde med kirkeministeren den 20. januar 1956 erklærede, at han på baggrund af stemmeafgivningen i Skive til fordel for Helga Jensens ordination vurderede, at der var skabt et – om end spinkelt – grundlag for, at han kunne benytte bispefrihedslovens § 1 og bede sig fritaget for at føre kirkeligt tilsyn med Skive-Resen menigheder og deres præster i forhold til forkyndelse, sakramentforvaltning og sjælesorg.⁴⁰

I samme forbindelse overlod han det nu til Kirkeministeriet og Folketinget at afgøre, om den beskedne majoritet var et tilstrækkeligt grundlag for at overføre menighederne til et andet stift af hensyn til besættelse af et midlertidigt hjælpepræsteembede.

Kirkeminister Bodil Koch udtrykte tilfredshed med, at der nu, hvor Baun havde frasagt sig tilsynet, var skabt politisk mulighed for at løse konflikten inden for de gældende bestemmelser, idet ønsket om ordination af Helga Jensen måtte betragtes som menighedsrådenes primære ønske, mens deres forbliven under Viborg Stift var sekundært, hvilket til dels blev bekræftet af menighedsrådsformandens udtalelse,

38. Bispemødet 5.1.1956 (punkt 3). *Bispemødeprotokollen 1955-1979*.

39. *Politiken* 15.1.1956 og *Aften-Posten* 16.1.1956.

40. *JyllandsPosten* 21.1.1956, *Skive Folkeblad* 21.1.1956.

der vurderede, at der blev tale om en midlertidig ordning indtil efter en lovændring.⁴¹

Ved et møde mellem minister og menighedsråd den 23. januar blev der enstemmigt peget på at lade det kirkelige tilsyn overgå til Aalborg Stift og derved til biskop Erik Jensen, hvilket ministeriet ved skrivelse af 25. januar meddelte aalborgbiskoppen.⁴²

Den forestående ordination af Helga Jensen blev genstand for indgående drøftelse under et meget følelsesladet bispemøde den 1. februar 1956 i Københavns bispegård.⁴³ Her orienterede Erik Jensen kollegerne om, at han efter at have modtaget opfordring fra såvel ministeren som fra Skive om at ordinere Helga Jensen havde udbedt sig betænkningstid til efter bispemødet. Ifølge Erik Jensens vurdering ville det være uklogt at sige nej og vanskeligt at begrunde, eftersom det økumeniske hensyn ikke længere kunne virke forstyrrende, idet der allerede fandtes enkelte kvindelige præster i udlandet: "Vores motivering kan ikke holde til et nej". Baun havde nu ført sin kamp til ende, men Erik Jensens vanskelighed var dels hans personlige forhold til Baun, dels Skives løsrivelse. Men det var en nødvendighed, at ordinationen nu fandt sted. Senere kunne der så opnås en roligere atmosfære til ændringer af loven.

Den videre drøftelse koncentrerede sig derpå om den indbyrdes biskoppelige kollegialitet, hvor Øllgaard mente, at det personlige måtte være "secundært" og ikke føre til brud, idet hans egen erfaring var, at en sådan ordination ikke virkede ødelæggende på det indbyrdes forhold. Erik Jensen burde derfor ordinere i overensstemmelse med ministerens ønske. Hertil supplerede Lindegaard: "Øllgaard bør ikke være den eneste, der har ordineret kvindelige præster". Hoffmeyer tilføjede, at han i 1948 havde været vred på Øllgaard over, at han ville ordinere, selv om det i bagklogskaben nok alligevel havde været rigtigt.

Høgsbro havde også umiddelbart været tilbøjelig til at være enig "for at gøre en ende på striden", men da det ikke kunne være bispesfrihedslovens mening at afbryde et kollegialt forhold på grund af "et rent midlertidigt forhold til en hjælpepræst", fandt han det en overvejelse værd, om det ikke ville svare bedst til den hidtidige linje, at fastholde, at Helga Jensen enten måtte fortsætte som uordineret i Skive eller forflyttes til et andet stift. Baun følte, at det ville gøre ham ondt på grund af det gamle venskab, hvis Erik Jensen ordinerede. Erik Jensen indrømmede, at han helst ville være fri, men havde tænkt: "det

41. *Jyllands-Posten* 21.1.1956. *Skive Folkeblad* 21.1.1956.

42. *Dagens Nyheder* 23.1.1956

43. Bispemødet 1.2.1956 (eneste punkt). *Bispemødeprotokollen 1955-1979*.

er måske lettere for Baun, hvis jeg gør det". Baun havde overvejet, om han ikke burde tage sin afsked, da det spørgsmål foruroligede ham. Ministeren havde jo flere gange sagt, at det var hans pligt at foretage ordination af kvinder. Hertil svarede Erik Jensen, at det udsagn havde hun siden trukket tilbage. Mødet blev afbrudt og genoptaget efter frokost og en samtale mellem Erik Jensen og Baun.

Da mødet genoptoges, forklarede Erik Jensen, at "Baun var bange for, at vi skulde føle ham som et fremmelegeme", mens Baun spurgte, om kollegerne stadig følte sig "solidarisk med ham", hvilket alle bekræftede. Høgsbro udtalte, at "det vilde være en katastrofe, om Baun søgte afsked. Det vilde stille os overfor en total ny situation". Erik Jensen ville betragte det som en ulykke, da det hele tiden havde været "en livssag for ham, at det blev hævdet, at Bauns syn havde ret indenfor vor kirke. Det var ikke en samvittighedssag for ham at sige ja, men det var lagt hen til ham. Nogle i hans stift vilde reagere hårdt mod det, og han vilde nødtigt, at venskabet med Baun skulde lide noget skår."

Baun mindede om, at Erik Jensen havde sagt, at en hjælpepræstansættelse var utilstrækkelig grund til en stiftsflytning, ligesom man kunne stille spørgsmålstejn ved, om det spinkle flertal gav tilstrækkelig basis. Frede Nielsen havde i 1948 sagt, at det i sådanne tilfælde måtte være én forudsætning, at der var en underhåndsaftale mellem minister og biskop. Personligt så Baun helst, at Øllgaard foretog ordinationen, fordi han før havde gjort det. Hertil fastholdt Erik Jensen, at når nu Baun havde frasagt sig Skive, måtte han overlade det til de andre at bestemme det videre. Baun tilsluttede sig dette synspunkt. Han havde frasagt sig Skive med sorg, men uden bitterhed, og sådan ville han også stille sig over for den mand, som ordinerede. Hoffmeyer, Øllgaard, Lindegaard og Fuglsang-Damgaard bad derpå Erik Jensen om at foretage ordinationen, mens Høgsbro, der midlertidigt havde været fraværende, efterfølgende gav udtryk for, at han personligt ikke kunne tilslutte sig opfordringen, men ville respektere den beslutning, Erik Jensen havde truffet på eget ansvar, "ligesom vi tilsvarende havde gjort det med Baun".⁴⁴ Den 15. februar 1956 ordinerede biskop Erik Jensen Helga Jensen og blev dermed landets anden biskop, der havde ordineret en kvindelig præst.

Spørgsmålet fik imidlertid videre perspektiver, idet ordination af og tilsyn med kvindelige præster blev et tema i den igangværende bispevalgkamp i Haderslev Stift, hvor biskop Noacks afløser skulle findes. Selv om ministeriet fastholdt, at ingen biskop ifølge fritagel-

44. Bispemødet 1.2.1956 (eneste punkt). *Bispemødeprotokollen 1955-1979*.

sesloven imod sin samvittighed kunne pålægges at føre tilsyn med og ordinere kvindelige præster, så ønskede vælgerne – menighedsrådene og præsterne – alligevel klarhed over bispekandidaternes stilling til kvindelige præster.

Mens den grundtvigske kandidat, valgmenighedspræst i Askov Henrik Dons Christensen, klart meldte ud, at hvis en menighed ønskede en kvindelig præst, burde en biskop ifølge hans personlige overbevisning også foretage ordination efter gældende regler⁴⁵, så var modkandidaten, provst i Rinkenæs Frode Beyer, knap så klar i mælet og blev derfor tvunget ud i en nærmere redegørelse, for at ingen skulle stemme under falske forudsætninger.

Ifølge Beyer var spørgsmålet ikke længere for eller imod kvindelige præster, eftersom de var kommet for at blive, men om hvilke hensyn der burde tages til modstanderne. “Der er nogle, der taler om frihed, som om de havde patent derpå, men man må da også tænke på andres frihed”. Efter Beyers overbevisning burde der vises forståelse over for modstandernes synspunkter i forhold til skriftens ord, den kirkelige tradition og det fælleskirkelige aspekt.

Alle disse overvejelser spillede ind i Beyers syn på kvindelige præster og ville gøre det, hvis han en dag – som biskop – stod med det aktuelle ansvar, “om hvis art der i dag i øvrigt intet kan siges”.

Ifølge Beyer havde bispegerningen langt mere påtrængende udfordringer, og han undrede sig derfor over, at dette spørgsmål af nogle blev stillet op som afgørende ved bispevalget:

Mine stillere har ikke forlangt nogen håndfæstning af mig hverken på dette eller andre punkter, og jeg takker dem for den tillid, de dermed har vist mig, og det frisind, som de derigennem lægger for dagen. Det betyder netop, at de har givet mig frihed til at handle under ansvar. Og kun på dette grundlag ønsker jeg stemmer.⁴⁶

Og stemmer fik Beyer – 676 stemmer imod Dons Christensens 560 – og blev efterfølgende udnævnt til biskop over Haderslev Stift.⁴⁷ Dons Christensen fik dog en chance mere, idet han senere samme år blev Ribes nye biskop efter at have vundet over stiftsprovst V. Grønbæk (847 st. imod 798).⁴⁸

45. *Sønderjyden* 11.1.1956.

46. *Dannevirke* 20.1.1956.

47. A. Pontoppidan Thyssen: *Dansk Præste- og Sognehistorie*, Århus 1977, Bd. X, s. 73.

48. Paul Nedergaard, *En dansk præste- og sognehistorie*, København 1966, bd. IX, s. 65.

At en vaklende holdning i spørgsmålet om kvindelige præster efterhånden begyndte at koste bispekandidater vinderchancen, måtte E. Thestrup Pedersen sande ved bispevalget på Fyn i 1958, hvor han tabte til valgmenighedspræst K.C. Holm.⁴⁹

Kirkelige hensyn til modstandere af kvindelige præster

Med Viborg Stift som sidste bastion for præster, der var modstandere af kvindelige præster, blev bispevalget i 1968 i forbindelse med Bauns afsked imødeset med både interesse og alvor.⁵⁰ I pressen spekuleredes der således i, hvordan Indre Mission ville stille sig? Ville de opstille egen kandidat eller støtte en midtsøgende kandidat? Navne som domprovst i Helsingør Søren Nepper-Christensen og provst i Haslev Svend Aage Nielsen nævntes tidligt i valgkampen som mulige emner, mens Indre Missions formand, sognepræst i Farsø Kr. Friis, først blev bragt i forslag under Indre Missions opstillingsmøde.⁵¹ Da dette mislykkedes, undlod Indre Mission at opstille egen kandidat, selv om det ifølge sognepræst i Sct. Johannes kirke (Herning) Hartvig Wagner kunne få vidtrækkende følger:

Vi må f.eks. se i øjnene, at den danske folkekirke i fremtiden kan gå glip af en hårdt tiltrængt tilgang af gode, alvorlige præster, hvis der ikke mere findes en dansk biskop, som stiller sig på det skriftsyn, ifølge hvilket ordination af kvinder til lærer- og hyrdeembedet er udelukket ... Skal disse unge teologer tvinges til at søge ordination i udlandet? Hvilke løsninger kan anvises? De, som ønsker en kvindeordinerende biskop i Viborg, skylder at svare på disse spørgsmål. Og alle, som priser den folkekirkelige rummelighed bør lade sig særligt anfægte. Det er den baggrund, vi skal vælge biskop på nu. Dette ansvar bør både vælgerne og bispekandidaterne og hele den danske kirke være bekendt med.⁵²

Interessen samlede sig herefter om sognepræst i Dronninglund Henrik Christiansen og forstander for Diakonissestiftelsen Johannes W. Jacobsen, der begge forventedes at kunne samle stemmer uden for Indre Missions rækker. Jacobsen opstilledes, mens den grundtvigske provst

49. Ole Hyldegaard Hansen: *Kirke under nye vilkår, K.C. Holm, Fyns biskop 1958-1984, Baggrund, valg og virke*, Herning 2006, s. 70-105.

50. *Kristeligt Dagblad* 7.3.1968 Leder.

51. *Viborg Stifts Folkeblad* 6.1.1968 og *Kristeligt Dagblad* 6.3.1968.

52. *Kristeligt Dagblad* 4.3.1968.

Morten Øllgaard blev modkandidat.⁵³ Selv om Johannes W. Jacobsen var blandt de 514 præster, der i 1947 protesterede imod kvinders adgang til præsteembeder, havde den kirkelige udvikling (det økumeniske samarbejde blev ikke afbrudt og folkekirken ikke splittet) og personlige begivenheder under sit forstanderskab på Diakonissestiftelsen, hvor en af Diakonissestiftelsens søstre i 1962 var blevet ordineret, i de mellemliggende år ændret hans syn på kvindelige præster, hvilket han redegjorde for i et interview under valgkampen:

Jeg vil derfor ikke med overbevisning kunne nægte at føre tilsyn med kvindelige præster eller ordinere dem. Præstemangelen og den stigende tilgang af kvindelige teologer kan jo hurtigt medføre, at embeder også i Viborg Stift får kvindelige ansøgere – og måske ingen mandlige. Men det forekommer mig rigtigt, at den kommende biskop i Viborg sammen med rigets øvrige biskopper må overveje stillingen for de præster, der føler sig i samvittighedsnød, efter at biskop Bauns standpunkt ikke længere er repræsenteret i bispekollegiet; der må være frihed både til venstre og til højre i vor kirke.⁵⁴

Et synspunkt provst Carl Trock, der tidligt i forløbet havde været nævnt som en mulig bispekandidat, også havde gjort opmærksom på: “Det er nok rimeligt ikke ganske at overhøre det endsige glemme, at der kan blive brug for frisind”.⁵⁵

Med 1108 stemmer mod Øllgaards 851 vandt Jacobsen og blev indsat som biskop søndag den 9. juni 1968. Hvad der påkaldte sig en vis opmærksomhed ved valgresultatet var, at der kun var afgivet 15 blanke stemmer, hvilket i pressen ansås som tegn på, at der enten i virkeligheden var “meget få rabiante modstandere af kvindelige præster i Viborg Stift”, eller at de undervejs havde besindet sig.⁵⁶

Med alle bispers villighed til nu at ordinere kvindelige præster var den oprindelige problematik som grundlag for bispefrihedslovens vedtagelse nu ikke længere et aktuelt problem. Loven havde dog fortsat

53. *Viborg Stifts Folkeblad* 23.2., 27.2., 29.2.1968.

54. *Kristeligt Dagblad* 7.4.1968. Morten Øllgaard lå meget på linje med Jacobsen. I et interview udtalte han: “Spørgsmålet må nok løses ad administrativ vej, hvis det kan gøres. Jeg tror, at disse mennesker er i nød, og at man må se at hjælpe dem. Jacobsen og jeg vil nok få svært ved at gøre det, fordi de ikke vil anerkende nogen af os som den rette biskop”, *Viborg Stifts Folkeblad* 6.4.1968.

55. *Viborg Stifts Folkeblad* 6.1.1968. *Kristeligt Dagblad* 30.3.1968

56. Leder fra Berlingske Tidende, gengivet i *Viborg Stifts Folkeblad* 9.5.1968.

sin berettigelse i tilfælde af, at en biskop måtte ønske at frasige sig det kirkelige tilsyn med en menighed af anden årsag.⁵⁷ Tilbage stod samvittighedsnøden hos modstanderne af kvindelige præster efter Bauns afgang, hvor biserne var enige om at ville strække sig langt for at undgå konfliktsituationer og "samvittighedstvang" ved f.eks. at ordinere modstandere af kvindelige præster sammen med kvindelige ordinander. I forbindelse med en henvendelse fra en kreds af 51 præster og studenter i 1969 kom det således på tale at lade biskop Baun fungere som særlig viebiskop (hvilket Baun erklærede sig villig til). I henvendelsen ønskedes der bl.a. svar på, om en ordinator kunne nægte kvindelige præster deltagelse ved en ordination, hvor ordinanden var modstander af kvindelige præster, og hvis ikke hvorvidt biserne da ville medvirke til, 1) at det kunne blive en legaliseret rettighed, 2) at der ved fremtidige bispeudnævnelser blev taget hensyn til mindretallet, så der – også efter at Baun ikke længere ville være i stand til at træde til – kunne være en viebiskop, der ikke praktiserede ordination af kvinder, hvis ikke den traditionelle folkekirkelige rummelighed skulle blive "illusorisk". Biserne besluttede sig for kun at svare præsterne i eget stift. I sit svar til fire fynske præster (Hans Olav Elmquist Okkels, Dag Monrad Møller, Hakon Svane og John Bjørn Sørensen) understregede biskop K.C. Holm således, at han fandt det "forkasteligt at påtvinge ordinanden ordination sammen med kvindelige ordinander", men i øvrigt hverken anså det for muligt eller ønskeligt "at nægte en kvindelig præst adgang til at opholde sig i kirken under en ordinationshandling".

Med hensyn til viebiskop-spørgsmålet understregede Holm, at biskopperne var uden indflydelse på bispevalg og udnævnelse, men anså det i øvrigt for en "udmærket foranstaltning", at biskop Baun, så længe han kunne og ville, trådte "hjælpende til i påkommende tilfælde". På længere sigt så Holm sig ikke i stand til at give anvisning på en ordning, der "med sikkerhed" udelukkede vanskeligheder på et senere tidspunkt. "Til syvende og sidst vil det nok altid blive en sag om gensidig hensyntagen og ærlig vilje til at respektere andres synspunkter." Efter Holms opfattelse var en biskop nødt til i "hvert enkelt tilfælde at overveje", om

57. Selv om loven sjældent anvendes, så skete det dog, da biskop Kresten Drejergaard i 2000 frasagde sig det kirkelige tilsyn med den nyoprettede "Nordfyns Valgmenighed" i Otterup, begrundet i forventede samarbejdsvanskeligheder med valgmenighedspræst Hanne Hoffbeck Villian. Kirkeministeriet overdrog i stedet tilsynet til biskop Holger Jepsen, Lolland-Falsters Stift, *Kristeligt Dagblad* 30.4.2001, *Fyens Stiftstidende* 2.5, 31.8.2000.

han så sig i stand til at give kollats til præster, som “i et vist omfang” vægrede sig ved at anerkende ham som tilsynsførende myndighed.⁵⁸

Som nævnt under bispevalgkampen havde hensyntagen til både venstre og højre side i kirken høj prioritet hos Johannes W. Jacobsen. I begyndelsen kunne den nytiltrådte biskop med kollegernes velsignelse trække på sin pensionerede forgænger Baun som viebiskop, der til og med Frank Villy Nørs ordination i Sct. Johannes kirke i Herning i forbindelse med Kirkelig Samling om Bibel og Bekendelses årsstævne i 1971 forestod disse særordinationer. Umiddelbart forinden kørte Johs. W. Jacobsen på eget initiativ til Herning og afleverede Viborgs bispekåbe med ordene: “Jeg synes, biskop Baun skal være iført sin gamle bispekåbe ved denne højtidelige lejlighed!” En gestus som han fik megen anerkendelse for.⁵⁹

Med Bauns død i 1972 var situationen en ny. Fra højkirkelig side anmodedes der om, at en af de ordinære bisper enten afstod fra ordination af kvindelige præster, eller en viebiskop/vicebiskop blev udpeget som ordinator af kandidater, der delte det officielt gængse embeds- og ordinationssyn, “hvorom der var udelt enighed i den danske folkekirke indtil 1948”. Selv om bisperne så fare for “personlighedsspaltning”, hvis en af de fungerende bisper – mod egen overbevisning – skulle afstå fra at ordinere kvindelige præster af hensyn til andres samvittighedskvaler, samtidig med at konstruktionen kunne få en uheldig afsmittende effekt på embedssynet, hvis vedkommende uanset sit personlige standpunkt ansås for at have mere “rene hænder” end de øvrige, så var de alligevel umiddelbart positivt stemt over for at søge tilvejebragt lovhjælp for, at ordination af ordinander med samvittighedsvanskeligheder på det pågældende punkt kunne finde sted ved en af biskoppen anerkendt ordinator (Regin Prenter blev nævnt), men at kvindelige præster i øvrigt ikke kunne nægtes adgang til deltagelse ved ordinationen. Bisperne besluttede sig for at nedsætte et forhandlingsudvalg (Johannes W. Jacobsen, W. Westergaard Madsen og J.B. Leer-Andersen) til at varetage kontakt med dels ministerium og dels de pågældende højkirkelige præster, der indkaldtes til forhandlingsmøde i Viborg bispegård den 1. november 1972.⁶⁰

58. Bispemødet 10-11.9.1969 (punkt 4). *Bispemødeprotokollen 1955-1979*. Svarskrivelse af 17.4.1969, *Fyns bispearkiv*, Landsarkivet for Fyn.

59. *Kirkelig Information* 2003 nr. 1 og 2004 nr. 3.

60. Bispemøde 5-6.1.1972 (punkt 20), 6-7.9.1972 (punkt 6), 9-10.1.1973 (punkt 2), 10-11.1973 (punkt 2), 8-9.1974 (punkt 2). *Bispemødeprotokollen 1955-1979*.

Mens ministeriet umiddelbart også var positivt stemt over for tanken om at "tilvejebringe hjemmel for en viebispeordning som den foreslåede, hvorefter der tages stilling fra sag til sag", uden at en eller flere faste ordinatorer på forhånd var udpeget, så nærede bisperne dog efterhånden betænkeligheder ved eventuelt at adskille ordinator og tilsynsfunktion. Når de ordinerede samtidig ønskede at være under det almindelige tilsyn, kunne en viebiskops eksistens frygtes at indeholde "kimen til at danne en kirke i kirken". Ministeriets afvisning af forslaget kom derfor meget belejligt, og bisperne valgte ikke at foretage sig yderligere i fællesskab.⁶¹

Selv om der således ikke forelå fælles retningslinjer for ordination af præster med samvittighedskvaler i forhold til kvindelige præster, kunne der dog tages lokale hensyn, hvilket Johannes W. Jacobsen valgte i Viborg Stift. Da der i slutningen af 1974 skulle ordineres tre teologiske kandidater, heraf en kvinde (Annemarie Bach Espensen), så afholdt Jacobsen to ordinationer, da én af de mandlige ordinander (Asger Dahl Sørensen) og hans familie udtrykte samvittighedsvanskeligheder på dette punkt. Biskoppen lovede, at ingen kvindelig præst ville fungere ved alteret eller ved læsningerne, mens ordinandens far (Elias Sørensen) skulle forestå intimationstalen.

Da det var en ordinær ordination, blev alle stiftets præster på vanlig vis indbudt, og en nylig tiltrådt kvindelig præst, der af gode grunde var uvidende om den særlige baggrund, anmeldte to dage før ordinationen derfor sin deltagelse, fordi hun ved sin egen ordination følte det kollegiale fremmøde som en så god modtagelse, at hun gerne ville give den pågældende ordinand den samme oplevelse.

Ved bispeeksamen dagen før ordinationen informerede Jacobsen for god ordens skyld ordinanden om den kvindelige præsts deltagelse, idet han understregede, at han ikke kunne anmode indbudte præster om at udeblive, hvilket ordinanden syntes indforstået med og heller ikke siden beklagede sig over for biskoppen.

På ordinationsdagen blev den kvindelige præst imidlertid af en kollega gjort opmærksom på gudstjenestens særlige baggrund, hvorefter hun kontaktede biskoppen for at høre, om hun skulle undlade at komme. Hertil svarede Jacobsen, at ordinanden var orienteret og indforstået med hendes deltagelse – og at hans indbydelse var alvorligt ment, og hun derfor var velkommen.⁶²

61. Bispemøde 5-6.9.1974 (punkt 2). *Bispemødeprotokollen 1955-1979*.

62. *Præsteforeningens Blad 1975*, s. 27-28.

Biskop Jacobsen påtog sig således det fulde ansvar for den kvindelige præsts tilstedeværelse ved ordinationen, der forårsagede dels et utilsigtet røre i ordinandens familie i forbindelse med ordinationen, dels efterfølgende et indlæg i Præsteforeningens Blad af sognepræst i Møborg, Ingvard Godtkjær. Skønt han ikke selv var modstander af kvindelige præster, så blev kvindens tilstedeværelse udlagt som en unødvendig provokation fra såvel biskop som den kvindelige præsts side:

Når nu der er biskopper, der er så menneskelige og forstående, at de tager hensyn til de få mandlige ordinander, for hvem det er et samvittighedsspørgsmål ikke at blive ordineret sammen med en kvinde, kan I så dog ikke også vise det hensyn ikke at møde op ved disse få ordinationer? Selvfølgelig er det jeres ret at komme til stede og gå med i procession, og ingen biskop ville drømme om at nægte jer adgang. Men det undrer mig, at I med glæde og godt sind kan deltage og være fuldt vidende om, at en ordinand og forældre til en sådan bliver kede af det. Jeg fatter ikke, at I kan trække i præstekjolen og samtidig se familie til en ordinand lægge præstekjolen og gå! Det er mig ubegribeligt, at en kvindelig præst kan ønske at tvinge en mandlig ordinand til håndtryk, når hun véd, at han efter sin inderste overbevisning ikke kan anse hende for ret præst. Er kvindesag og rødstrømpebevægelse jer virkelig så vigtige, så I føler det som en sejr at kunne demonstrere jeres ret, selv om I ved, at I derved sårer andre, og det på en dag, der er en af livets største.⁶³

Foruden at dementere urent trav tog biskop Jacobsen efterfølgende også den kvindelige præst i forsvar:

... jeg véd, at denne kvindelige præst ville have sat sig i sit private tøj nede i kirken, om hun havde vidst, at præsten, som lagde sin præstekjole og gik, var en slægting af ordinanden. Hun deltog ikke i håndspålæggelse og afventede ordinandens fremstrakte hånd, før hun gav hånd til håndslag. Alle landets biskopper er enige om at unde ordinander med det oprindelige syn på ordination som udelukkende forbeholdt mænd den her omtalte frihed. Måske ville de også have givet en hensynsfuld og taknemlig kvindelig præst

63. *Præsteforeningens Blad* 1975, s. 8. *Viborg stiftsårbog* 1974, s. 119, *Viborg stiftsårbog* 1975, s. 106.

samme svar, som jeg gjorde i dette tilfælde – skønt jeg såmænd har været ved at fortryde det med tanke på, hvad hun som følge deraf er blevet udsat for. Ved pastor Godtkjærs venlige ord om menneskelige og forstående biskopper kan jeg vanskelig tilbageholde den tanke til overvejelse, om ikke der også kunne være andre end disse mandlige ordinander, der kunne have rimeligt krav på en smule hensyn og forståelse: vore kvindelige kolleger?!⁶⁴

Ekskurs: Hvad med provsternes samvittighedsfrihed?

På baggrund af menighedsrådsforeningens henvendelse til ministeriet i 1949 i kølvandet på loven om bispers mulige fritagelse fra kirkeligt tilsyn med en menighed, anmodede ministeriet bisperne om respons i spørgsmålet. Hertil svarede bisperne ret enslydende, at uanset om “der i lovgivningen formentlig ikke er udtrykkelig hjemmel” til at fritage en provst “for de ham påhvilende funktioner” (Malmstrøm), så burde det ifølge bisperne, der selv kunne fritages, være en “uomgængelig moralsk pligt” også at respektere provstens samvittighedsfrihed i forhold til medvirken ved ordinationer eller indsættelse af kvindelige præster. “Ved udnævnelse af provster burde der derfor ikke ved “afkrævelse af Erklæringen af nogen Art lægges Tvang paa disse” (von Huth Smith), i forsøg på en “Ensrettethed”, der ganske brød frihedslinjen i dansk kirkelovgivning (Plum), men “være muligt at finde en lempelig vej ud af

64. *Præsteforeningens Blad* 1975, s. 27-28. Jacobsen støttes af Henrik Gamst-Pedersen: Det er mig ubegribeligt, at nogen kan tale om at “tvinge en mandlig ordinand til håndtryk”. Vil en ordinand mandlig eller kvindelig, ikke gribe en fremstrakt hånd, bliver det vedkommendes egen sag... Vi er nu engang både kvindelige og mandlige præster i kirken, Gud ske lov! Kan nogen ikke forlige sig med kirken, som den er, må han enten ad lovformelig vej søge den ændret eller skikke sig og døde det, *Præsteforeningens Blad* 1975, s. 46. Den højkirkelige præst Vagn Hasselgaard satte dog spørgsmålstegn ved den kirkelige værdi af Jacobsens praksis med to former for ordinationer i forhold til den kirkelige enhed: Men også efter ordinationen tegner bruddet sig – i kirkens almindelige hverdag. Her møder vi de mange kvindelige præster, som ud fra deres situation naturligvis kun har det ønske at blive accepteret som præster af alle, og så møder man os, som i troskab mod kirkens oprindelige ordination, den apostoliske og ene gyldige, hverken kan have gudstjenesteligt eller præsteligt fællesskab med kvinder, som en biskop – efter vor overbevisning – uretmæssigt har iklædt kjole og krave. I heldigste fald bliver der for Johs. W. Jacobsens diplomati kun tale om en kortere overgangsperiode, inden kvindelige præster vinder almindelig anerkendelse overalt – Ja, det er tænkeligt, men så må det tilføjes, at så længe vi blot er én præst tilbage med kirkens oprindelige syn på ordinationen – så længe har Dansk Kvinde-samfund ikke vundet endelig sejr, *Præsteforeningens Blad* 1975, s. 59-60.

konflikten” (Rosendal).⁶⁵ En mindelig løsning kunne derfor være enten at bemyndige en anden provst til at foretage indsættelsen (Malmstrøm), eller selv forestå den, sådan som Øllgaard gjorde, da provst Hagedorn (Idestrup) ønskede sig fritaget for at indsætte valgmenighedspræst Johanne Andersen, mens provsten ifølge biskop Hoffmeyer dog burde kunne forventes at varetage de rent administrative embedsopgaver.⁶⁶

Denne gennemgående konsensus blandt bisperne omkring provsters samvittighedsfrihed i forhold til kvindelige præster viste sig at være langtidsholdbar og bevirkede bl.a., at Elna Bækdorf i 1965 blev indsat som kaldskapellan i Sorø af kollegaen Paul Honoré, idet den højkirkelige provst Svend Aage Nielsen (Haslev) tilhørende Indre Mission i 1959 havde fået bevilget fritagelse for det kirkelige, men ikke administrative tilsyn med kvindelige præster (bl.a. udlevering af frimærker!).⁶⁷ Af samme årsag så Indre Missions formand John Ørum Jørgensen sig i stand til at søge den ledige provstestilling i Herning i 1980 og dermed signalere Indre Missions folkekirkelighed. En stilling han imod biskop Jacobsens indstilling fik, angiveligt som en kirkeministeriel kompensation til kirkens højrefløj for samme dag at have udnævnt Karen Horsens som landets første kvindelige domprovst i Roskilde.

I første omgang havde Ørum Jørgensen meldt ud som provst at være rede til at foretage den “administrative” handling at indsætte kvindelige præster, idet hans principielle modstand mere var baseret på kirkens tradition end skriftbunden. Ørum Jørgensens udsagn om, at præsteindsættelse mere var en administrativ end kirkelig handling, blev straks modsagt af biskop Jacobsen i pressen, mens det vakte et sådant røre i Indre Missions bagland, at Ørum Jørgensen efterfølgende søgte biskop og minister om fritagelse for at indsætte kvindelige præster, og alene føre tilsyn med den ene, hjælpepræst i Hedeager Inga Rolskov Jensen, der på daværende tidspunkt var i provstiet. Det kom ifølge Ørum Jørgensen som noget af et chok, at Kirkeministeriet ikke bevilgede ham fritagelse. I sine erindringer skriver han: “Jeg spurgte Jacobsen, om

65. Skrivelser til Kirkeministeriet 12.4.1949 [Plum], 19.4.1949 [von Huth Smith], 20.4.1949 [Malmstrøm], 16.5.1949 [Rosendal], *Skive-sagen 1956 Viborg Stift, Bispeembedet*, arkivnummer C-0002, Løbenummer 1998/42-43, Landsarkivet Nørrejylland.

66. Skrivelser til Kirkeministeriet 20.4.1949 [Malmstrøm], 29.4.1949 [Øllgaard] og maj 1949 [Hoffmeyer], *Skive-sagen 1956 Viborg Stift, Bispeembedet*, arkivnummer C-0002, Løbenummer 1998/42-43, Landsarkivet Nørrejylland.

67. Paul Honoré: *Livets labyrinth*, Herning 1995, s. 154-155. John Ørum Jørgensen: *En vej eller anden*, Fredericia 2009, s. 231.

de slet ikke havde skelet til Svend Aage Nielsen-sagen. Jo, men man fandt, at man nu var på så stor afstand af den sag, at den ingen betydning havde i dag”.⁶⁸ – En afgørelse provst Ørum Jørgensen offentligt tog til efterretning. Der faldt derpå ro over spørgsmålet, indtil cand. theol. Tine Michaelsen (senere Lindhardt) blev udnævnt til hjælpepræst i Rind pr. 1. februar 1985.

Ørum Jørgensen, der havde medvirket som læser ved ordinationen, bad imidlertid Johannes W. Jacobsen om at foretage indsættelsen for at undgå unødigt uro i Indre Missions rækker, hvilket biskoppen indvilgede i, eftersom han hadede “åndelig tvang”. Selv om Ørum Jørgensen undlod at indsætte den kvindelige hjælpepræst i Rind, løb han ind i en veritabel pressehetz fra både “venner” og fjender med fygende beskyldninger som “utro embedsmand” og manglende “helhjertethed” i sin modstand mod kvindelige præster, hvilket fik biskop Jacobsen til at råde sin provst til selv at foretage indsættelse næste gang. Spørgsmålet blev snart aktuelt, da Inga Søndergaard i sommeren 1985 blev indstillet til præst i Studsgård-Havnstrup, og denne gang veg Ørum Jørgensen ikke tilbage, skønt det brød med Indre Missions officielle standpunkt og hans eget løfte fra 1980 om ikke at ville indsætte kvindelige præster:

Jeg var straks klar over, at jeg måtte foretage indsættelsen. Biskop Jacobsen var under afvikling af sit embede. Han skulle holde ferie, men arbejdede alligevel. Jeg følte, at jeg ikke kunne tillade mig igen at bede ham om hjælp. Han havde jo også sagt, at jeg selv måtte klare det næste gang.⁶⁹

Udgangen på sagen, der mere blev et spørgsmål om intern mistillid til formanden inden for Indre Mission end om kvindelige præster, blev Ørum Jørgensens afgang fra formandsposten den 16. september 1985. Formandskabet var tilsyneladende uforeneligt med et provsteembedes funktioner.⁷⁰

68. John Ørum Jørgensen 2009, s. 228-234. *Kristeligt Dagblad* 16.12., 19.12., 23.12.1980.

69. John Ørum Jørgensen 2009, s. 243-245. *Kristeligt Dagblad* 28.2., 13.4., 25.4., 19.7., 23.7., 29.8.1985,

70. John Ørum Jørgensen 2009, s. 243-253, se også *Kirkehistoriske Samlinger* 1986, s. 229-238.

Samvittighedshensynet videreføres i Viborg Stift indtil 2007

Ved bispevalget i 1985 sejrede daværende domprovst i Aalborg Georg S. Geil med 1176 stemmer mod 898 stemmer til provst Morten Øllgaard, der trods sine 62 år indvilgede i et nyt forsøg på at få en grundtvigsk biskop valgt i Viborg Stift.⁷¹

Forud for valget tilkendegav Geil at ville vise samme frisind som Jacobsen ved ordination, idet han ville benytte biskop Henrik Christiansens fremgangsmåde i Aalborg, hvor det kun var biskop og de fire læsende præster, der gav ordinanderne hånd. Hvis en ordinand var modstander af kvindelige præster, ville han derfor undlade at vælge en kvindelig læser. Han betonedede dog ligesom Jacobsen, at kvindelige præster var velkomne til at deltage ved alle ordinationer.⁷²

I begyndelsen af 1990'erne rejstes ønsket om særordinationer igen fra den kirkelige højrefløj for at undgå at blive ordineret ikke blot sammen med kvindelige præster, men nu også mandlige præster, der åbenlyst tilkendegav at ville lære eller leve i modstrid med Bibelen eller bekendelsen.⁷³ Spørgsmålet blev yderligere aktualiseret, da cand. theol. Martin Jensen ved sin ordination i Ribe den 11. september 1991 undlod at give håndslag til en af de læsende præster, sognepræst i Sdr. Bork og Nr. Bork Marianne Østergaard Petersen (der havde varetaget vakancen i sognet), skønt biskop Helge Skov gentagne gange havde indskærpet, at dette ville være i modstrid med ordinationsritualet.⁷⁴

Ifølge *Kristeligt Dagblad* tenderede det et kirkebrud, hvis der skulle være to gældende ordinationsformer, i modsætning til den hidtidige rent praktiske hensyntagen fra biskoppelig side.⁷⁵

Biskop Geil, der som den eneste afholdt særordinationer af ordinanders samvittighedsgrunde (på daværende tidspunkt én ud af i alt 41 ordinationer), syntes at være den biskop, som havde mest i klemme

71. *Kristeligt Dagblad* 23.8.1985.

72. John Ørum Jørgensen 2009, s. 264. Fremgangsmåden med alene at give hånd til biskop og de deltagende præster ligger i forlængelse af Prøveritualbogens forslag fra 1963, s. 119, og er blevet indoptaget i den autoriserede Ritualbog fra 1992, s. 145. I parentes bemærkes det dog, at håndtryk kan udvides ("hvor det ønskes også de andre tilstedeværende præster og menighedsrepræsentanter, såfremt de deltager i processionen"), mens det i det tidligere ritual forventedes at ordinanderne gav hånd til alle tilstedeværende præster, *Vejledning i den danske Folkekirkes gudstjenesteordning*, s. 120-121.

73. *Kristeligt Dagblad* 15.12.1990.

74. *Kristeligt Dagblad* 13.9.1991.

75. *Kristeligt Dagblad* 18.12.1990.

over for kravet om særordination. Han følte sig derfor foranlediget til i en kronik at tilbagevise den udtalte opfattelse på Menighedsfakultetets årsmøde, at præster ansat i andre stifter og modstandere af kvindelige præster kunne få en særordination i Viborg:

Det kan ikke nytte, man vil føre ordene “Bibel og Bekendelse” foran sig som en sådan fane, at man vil frakende ordinerede kvinder og kvinde-ordinerende biskopper, at også vi regner os til at høre hjemme på Bibelens og bekendelsens grund”. Gør man det “har man fra den side i kirkelivet fremmet en splittelse, der kan blive overordentligt vanskeligt at leve med”... Da ordene “mulighed for særordination” må gå på Viborg, “berører de mig – og de berører mig ikke rart. Jeg kan ikke læse dem anderledes, end at man prøver at lægge et stykke dårlig samvittighed ind over de kandidater, der med god samvittighed har været ordinander i en fælles-ordination, og som har været det, fordi de ikke oplevede det som tvang, men som konsekvens, når de nu havde valgt at søge embede i en kirke, der regner sine præster for præster uanset køn”.⁷⁶

På et efterfølgende møde mellem bisperne og repræsentanter fra den kirkelige højrefløj, fastslog bisperne i en pressemeddelelse, at den enkelte biskop inden for de gældende love og ritualer selv afgjorde, hvordan ordinationshandlingen tilrettelægges, men at vægring mod håndslag var et brud på ritualet og derfor uantageligt. Ifølge Kristeligt Dagblad tilskrev bisperne således nu ikke vægring mod håndtryk som en demonstration, men et ritualbrud.⁷⁷

76. *Kristeligt Dagblad* 10.10.1991. *Kirkehistoriske Samlinger* 1992, s. 300-301.

77. *Kristeligt Dagblad* 16.11.1991. Senere uddybede Geil bispernes syn på sagen: Når vi udtalte, at vægring ved at give håndslag er uantageligt, er ansvaret i det stykke dermed lagt både på ordinanderne og de tilstedeværende præster ... Man har valgt at gå i tjeneste i en kirke, der anerkender kvindelige og mandlige præster aldeles på lige fod – det er man ved ordinationen nødt til at tage enhver konsekvens af ... den enkelte biskop har ansvaret for ordinationens tilrettelæggelse ... i sit stift. I det stykke drager hver biskop sine egne konsekvenser, under eget ansvar og egen samvittighed. *Kristeligt Dagblad* 18.4.1992. At ansvaret påhviler ordinanderne eller de tilstedeværende præster var Olav Fog langt fra enig i: Når “hver enkelt biskop er ansvarlig for ordinationshandlingen” er det dennes ansvar at sørge for, “at der ikke er kvindelige præster blandt de præster, som ordinander, der står på kirkens apostolske syn på embedet som forbeholdt mænd, efter ritualet skal give håndslag til. Hvis biskoppen ikke sørger for dette, er han alene ansvarlig for, at det uantagelige sker – ikke ordinanden, som blot handler som han skal handle – i overensstemmelse med sit i folkekirken legitime syn”, *Kristeligt Dagblad* 8.5.1992.

Hvor debatten om håndtryk mellem tilhængere og modstandere af kvindelige præster i 1990'erne fortsat blev behandlet som et teologisk spørgsmål, så blev udgangspunktet i 2007 ligestilling og eventuel kønsdiskrimination, hvilket havde sin historik.

I den mellemliggende periode var der dels sket et bispeskifte i Viborg, hvor domprovst Karsten Nissen i 1996 vandt bispevalget med 1337 stemmer mod Ole Brehm Jensens 686 stemmer og dermed afløste den afdøde biskop Geil, dels havde folkekirken året forinden fået Liselotte Rebel som første kvindelige biskop, i forlængelse af en udvikling med et stigende antal kvindelige teologer og præster, der for alvor eksploderede i 1990'erne, og her lagdes grunden til, at folkekirken siden 2010 nu har flere kvindelige end mandlige præster.⁷⁸

Det fornyede fokus på den sjældent anvendte ordinationspraksis i Viborg Stift, hvor to ud af ca. 100 ordinander var blevet undtaget for at give kvindelige kolleger hånd, fordi Nissen bevidst havde undladt at udpege kvindelige læsere af hensyn til den kirkelige frihedstradition og mangfoldighed, skete i lyset af den på daværende tidspunkt standende debat om vægtningen af danske og fremmede skikke, hvor Enhedslistens Asmaa Abdol-Hamid ikke ønskede at give hånd til mænd. Ifølge Venstres beskæftigelsesminister Claus Hjort Frederiksen var det kritisk, at mandlige præster som offentligt ansatte tjenestemænd kunne fritages for at give hånd til kvindelige kolleger, hvilket burde kunne medføre fyring.⁷⁹ En noget bombastisk udmelding mente kirkeminister Bertel Haarder. Selv om Haarder ikke var "overbiskop" i kirkens indre forhold og havde forståelse for, at biskoppen med sin praksis havde forsøgt "at finde en rummelig løsning, der inden for gældende regler giver plads til det mindretal i folkekirken, der er modstandere af kvindelige præster", stillede han dog personligt spørgsmålstejn ved både praksis og holdning hos præster, der ikke ville trykke kvindelige kolleger på næven: "Det er forkert og gammeldags og hører ikke til i et moderne samfund".⁸⁰

Biskop Karsten Nissen bebudede at ville tage spørgsmålet op til drøftelse i stiftsrådet den 21. august 2007, men han understregede samtidig, at da ordinationer som et indre kirkeligt anliggende sorterede under bisperne, stod spørgsmålet ikke til politisk diskussion. Afgørelsen ville i sidste ende blive hans.⁸¹ Inden biskoppens afgørelse gav

78. *Kristeligt Dagblad* 4.6.1996. Ole Hyldegaard Hansen 2012, s. 109-114.

79. *Politiken* 24.5.2007

80. *Politiken* 24. og 25.5.2007.

81. *Politiken* 24.5., 25.5. og 14.6.2007.

forskellige interessenter deres mening til kende i offentligheden, bl.a. juristerne, professor i forvaltningsret Claus Haagen Jensen og kirkeretsekspert Lisbet Christoffersen, der begge mente, at årsagen, til at der aldrig havde været rejst en tjenestemandssag mod modstandere af kvindelige præster, var, at "biskopper, provster og menighedsråd gør sig store anstrengelser for at stå vagt om rummeligheden i folkekirken". Da håndtrykket rituelt var et tegn på gensidig anerkendelse som præst i samme kirke, forudså Christoffersen, at en kvindelig præst formentlig på et tidspunkt ville rejse sag om samarbejdsvanskeligheder pga. kønsdiskrimination.⁸²

Blandt Nissens bispekolleger meldte Kjeld Holm klart ud, at præster der ikke kunne give hånd til kvindelige kolleger ved ordination, ikke kunne blive ordineret i Aarhus Stift, mens Erik Norman Svendsen (København) og Steen Skovsgaard (Lolland-Falster) anså det for en misforståelse at betragte håndtrykket ensidigt som en anerkendelse eller optagelse i et kollegialt fællesskab. Skovsgaard uddybede sit syn på sagen:

Inden ordinationen siger jeg til de præster, der skal ordineres, at hvis der er nogen, der ikke vil give hånd, fordi de er modstandere af kvindelige præster, så skal de vide, at håndtrykket ikke er et spørgsmål om et kollegialt håndslag. Det handler derimod om, at man her giver hånd på det præsteløfte, man netop har afgivet.⁸³

Fra kirkens højrefløj forklarede sognepræst i Løsning Henrik Højlund, at selv om et håndtryk måske nok kunne synes som en lille symbolsk ubetydelighed, signalerede det alligevel en modsigelse og inkonskvens i forhold til det tidligere rådende embedssyn ud fra en fundamental skrifttolkning, der ikke længere var mainstream i folkekirken. Alligevel håbede Højlund, at Nissen ville sikre rummeligheden:

Jeg håber at biskoppen ikke lader sig kyse. Det burde være en selvfølge at vise respekt for rummeligheden. Det er vigtigt, at vi kan være der med fuld musik. At det hele ikke skal sovses ind i svensk grød, hvor vi alle skal mene det samme. I Danmark har vi en grundtvigsk frihedstradition til at være os selv, som kommer flere til gode, hvor man i Sverige har valgt at putte det hele ned i en sort gryde, og hvis man ikke anerkender kvindelige præster,

82. *Politiken* 10.12.2007.

83. *Politiken* 11.12.2007.

kan man slet ikke være præst i den svenske kirke. Sådan har vi det ikke. Spørgsmålet er bare, om friheden også strækker sig til at drage konsekvensen af et nej til kvindelige præster ... Vi skal se i øjnene, at vi har et latent, åbent sår og lade være med at sætte plaster på. Vi kan godt tage snakken i fuld respekt. Og her er lige håndtrykket måske ikke det vigtigste for mig.⁸⁴

Efter drøftelser med sit kirkelige bagland meddelte Nissen i en pressemeddelelse, at særordinationer og hidtidig praksis, hvor ordinander alene skulle give hånd til biskop og de deltagende læsere, ophørte:

Det hensyn, jeg har taget til modstanderne af kvindelige præster, kan ikke opretholdes, da det overskygger den kendsgerning, at mandlige og kvindelige præster er fuldt ud ligeberettigede. Derfor har jeg besluttet, at vi ved ordinationer i Viborg Domkirke fremover giver hånd til alle tilstedeværende præster samt til de repræsentanter for menighedsrådene, som deltager i processionen. Der må ikke være tvivl om, at kvindelige præster respekteres som præster i Den Danske Folkekirke helt på lige fod med mandlige præster.⁸⁵

Mens Nissens beslutning hilstes velkommen blandt de kvindelige præster, betragtede Henrik Højlund det som den næstbedste løsning ud fra en "anarkistisk" fortolkning af håndslaget, når status quo nu ophørte:

Når vi tolker det sådan, som Karsten Nissen giver udtryk for det, så er der jo ikke mere at komme efter. Så lad os håbe, at alle biskopper kan finde ud af at få det gjort meget tydeligt, at det er ordinationsritualet, vi giver håndslag på og ikke noget andet. Så kan vi give hånd til hvem som helst, fordi det er det mest høflige, og vi kan gøre det til præster – og også mandlige præster – som vi er dybt uenige med, fordi vi med håndtrykket alene giver udtryk for, at vi har tænkt os at holde præste- og ordinationsløftet.⁸⁶

Nissen angav sin tilslutning til bispekollegerne Norman Svendsens og Skovsgaards vægtforskydning i forståelsen af håndtrykkets betydning ved ordination som afgørende for sin ændrede ordinationspraksis:

84. *Politiken* 9.12.2007.

85. *Politiken* 14.12.2007.

86. *Politiken* 13.12.2007.

I hele den her lange og drøje proces blev det klart for mig, at diskussionen havde udviklet sig til et spørgsmål om enten at tage hensyn til et lille mindretal eller sikre ligestilling for mænd og kvinder i folkekirken. Hensynet til mindretallet begyndte at overskygge den kendsgerning, at mænd og kvinder er ligestillede i folkekirken. Derfor har jeg som biskop følt mig nødsaget til at understrege, at der ikke må være tvivl om kvinders ret til ligestilling, og derfor kan vi ikke opretholde de særlige hensyn til mindretallet. Jeg har altid ment, at kvinder bør og skal være fuldt ligestillede i folkekirken ... Her i stiftet er der jo menigheder, der ønsker præster med denne teologiske linje, og derfor har vi haft en kattelem i form af en særordning. Det er jo ikke forbudt at have den holdning inden for folkekirken ... Jeg mener, at vi stadig kan være her alle sammen, men det må tiden så vise. Men det er blevet klart for mig, at det var på tide at fjerne den sidste bastion efter 1948-afgørelsen ... I offentligheden var det åbenbart svært at skelne mellem mine holdninger og holdningerne hos et lille mindretal, som jeg personligt er uenig med, men forsøgte at tage hensyn til.⁸⁷

Afslutning

Der skulle således en forståelsesmæssig vægtforskydning i ordinationsritualet til, før 60 års liturgiske udfordringer med vægring ved at række eller modtage en kvindelige præsts hånd kunne bilægges, uden at de teologiske divergenser i spørgsmålet derved var elimineret, men dog stærkt minimeret. Fra 1947, hvor flertallet af landets bisper endnu var modstandere af kvindelige præster, og til 2007, hvor de sidste hensyn til et begrænset antal præster bortfaldt, var der undervejs taget personlige og praktiske hensyn fra kirkelig og politisk side i respekt for bispers, provsters og præsters samvittighedsfrihed og den folkekirkelige rummelighed, mens flere modstandere tilsvarende besindede sig af hensyn til den kirkelige enhed (biskop Plum 1948), menighedernes ønsker og den biskoppelige kollegialitet (Baun i 1956). 21 år efter at kvinder fik adgang til præsteembeder, var ingen bisper længere modstandere. Interessant er det, at der herefter i højere grad taltes om samvittighedsnød

87. *Kristeligt Dagblad* 15.12.2007. At modstanderne af kvindelige præster fortsat har ret til at have denne opfattelse i folkekirken, fik lidt overraskende støtte af en af landets kvindelige biskopper, Elisabeth Dons Christensen: "Jeg mener ikke, at det syn på kvinder er det rigtige, men der skal være plads til det syn", *Kristeligt Dagblad* 14.12.2007.

end samvittighedsfrihed. I en kort overgangsperiode lukrerede modstanderne med bispens accept på den pensionerede Baun som viebiskop, hvorefter især Viborgbisperne praktiserede hensyntagen til den kirkelige højrefløj's præster, der traditionelt havde været toneangivende i dette stift, i form af særordinationer og indskrænkning til gruppen af læsende (mandlige) præster, som den pågældende ordinand var forpligtet på at give hånd.

Hvor der i 1949 var kirkepolitisk enighed om, at konfliktsituationer for provsters vedkommende burde "løses ved passende hensyntagen", herunder fritagelse for at indsætte kvindelige præster, så erfarede provst Ørum Jørgensen i 1980, at denne konsensus nu ansås for forældet af kirkeministeriet. Som konsekvens af sin stilling som provst valgte han derfor i 1985 at fratræde formandsposten i Indre Mission.

Skønt der flere gange har været rejst kritik af det gejstlige samvittighedshensyn og fremsat ønske om eventuelle sanktioner (Aksel Larsen 1947, Claus Hjort Frederiksen 2007), respekteres det kirkelige selvstyre på sogneniveau fortsat, som f.eks. enstemmige menighedsrådsindstillinger af præster, der af samvittighedshensyn ikke ønsker at vie fraskilte og/eller homofile. Her har andre i stedet taget over, hvilket vidner om en fortsat stor folkekirkelig rummelighed, men måske vil disse samvittighedshensyn på sigt også blive betragtet som tidsbetingede i lighed med vægringen mod håndtryk til en ny kvindelig kollega i forbindelse med ordination. Kun tiden kan vise det.

Summary

According to the 1912 Rite of Ordination to the Priesthood, ordinands in the Danish Folkchurch were required to shake the hand of all clergy who were present. This was changed in the 1992 Rite, which is currently valid, so that ordinands can, as a minimum, shake the hand of bishops and those pastors who are present as readers. The parliamentary act of 1947 giving women the right to be ordained as pastors has been seen as a challenge to this rite and to those bishops and clergy who for reasons of scripture and church unity do not recognise female pastors. In the case of the bishops a law was later passed enabling them to be exempt from pastoral supervision of churches and their female clergy. This law was applied by Bishops Plum and Fuglsang-Damgaard in 1948 and by Christian Baun in 1956 – after deep consideration – in the interests of church unity, the churches' wishes, and respect for the collegium of bishops. Since 1968 no bishop has opposed the ordination of female pastors.

While bishops ordain and supervise the clergy, it is normally the deans who perform pastoral inductions. However, in 1949 it was agreed

that the bishops' right to exemption should also be extended to the deans, an arrangement that lasted until 1980, when Dean Ørum Jorgensen, chair of the Home Mission Society, was refused an application for such an exemption. In connection with the induction of a female pastor in 1985 the Dean therefore resigned his chairman's post.

What remains is the pastors' individual freedom of conscience. Bishops (Jacobsen, Geil and Nissen) in the Diocese of Viborg now take the practical step at ordinations of allowing male ordinands who are opposed to female pastors to refrain from the shaking of hands. Since in 2007 there is almost as many female as male pastors in the Danish Folkchurch; the established practise now was considered as problematic – and one which, after personal consideration and church reconnoitring, the current Bishop, Karsten Nissen, has chosen to abolish. He joins a number of other bishops who interpret the handshake as a recognition that the ordinands' vows have been taken – while the gender aspect is toned down. This shift of emphasis has made the rite acceptable to the conservative wing of the church.